

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на **Димитър Благоев Байраков**,

докторант към Софийски университет „Св. Климент Охридски”,

на тема **„Планински светилища в Южна Тракия”**,

представен за присъждане на **образователна и научна степен “Доктор”**

от **доц. д-р Георги Нехризов** – НАИМ-БАН, член на научното жури

Предложената за обсъждане работа на Димитър Байраков е посветена на един много актуален и постоянно обогатяван с нови наблюдения аспект от тракийската действителност. Темата е успешно избрана и отговаря на необходимостта да се обобщят данните за планинските светилища в Южна Тракия. Колегата Байраков не случайно е избрал предизвикателството да изследва култовите практики и религиозния живот в планинските райони на Тракия. Като уредник в отдел „Археология” в Исторически музей Велинград, той активно участва в издирвания на археологически обекти и в проучванията на култови места в Родопите. Натрупаният теренен опит му е изключително полезен в анализа на данните за разположените на върхове и била светилища и на произхождащите от тях артефакти.

Дисертационният труд се състои от две части. Първата (стр. 1-326) – „Текст” включва увод, четири глави и заключение, а втората (стр. 327-647) – „Приложения” обединява сведения в античните писмени извори, каталог, библиографска част и илюстрации – карти и табла.

Във въвеждащата част, озаглавена „Уводни думи” е представена задачата, която докторантът си поставя – да се определят критериите за класифицирането на един обект като планинско светилище. За постигането на тази доста амбициозна цел той е решил да използва натрупаната огромна научна информация в резултат на проучванията в Елада и в цялото Източно Средиземноморие и да разгледа планинските обекти в Тракия в този много по-широк контекст.

В първата глава са дефинирани териториалният обхват на изследването, основните хронологически периоди в развитието на областта и нейната важна роля в историческото развитие на Балканите като контактна зона. Не са обаче ясно определени хронологическите рамки на изследването. На преден план са изведени събитията през I хил. пр. Хр., довели до ясно изразена социална диференциация на тракийското общество. Според докторанта това разделение намира изражение и в религиозния живот, идея, която той развива по-подробно в последната глава. Като подтема в тази глава са поставени проблемите пред проучването на планинските светилища в Южна Тракия. Оценката на автора е, че познанията ни по тази проблематика са все още твърде ограничени. Все още е трудно изворовите данни да се обвържат с резултатите от археологическите разкопки. Отчетени са особеностите в развитието на тракийското общество и спецификата на тракийската култура, поради които в Тракия не се откриват ясно разпознаваеми култови структури, каквито са на лице например в Елада. По тази причина колегата Байраков е избрал, правилен според мен, научен подход – да синтезира и съпоставя данните от различните източници – археологически, исторически, етнографски. Най-обемна в тази глава е частта, посветена на терминологията. В нея са представени различни дефиниции на понятията „религия“, „култ“, „ритуал“, „светилище“ и техни производни. Определения на тези термини са потърсени в трудове на филолози, теолози, философи, историци и археолози. Освен теоретични изследвания са привлечени и такива, посветени на култовите практики в Крит и Егея през минойския и микенския период, тъй като широко разпространените и задълбочено проучени светилища на връх там са твърде сходни с култовите места в планинските райони на Тракия. Впрочем, в цялото изследване докторантът е илюстрирал предположенията и хипотезите си най-вече с примери от Крит и Гърция.

По мое мнение най-важната част от дисертацията е предложената в тази глава методика за идентифицирането на определени планински обекти като светилища, изведена като синтез от мнения на редица водещи учени. Тя може да бъде изключително полезна в по-нататъшните изследвания на култовите практики и религиозен живот в Тракия. Прилагането на изведените критерии за разпознаване и интерпретиране на обектите едва ли ще доведе до край споровете на тази тема в българската наука, но със сигурност дава аргументи за коректно определяне на характера на паметниците.

Втората глава на дисертацията е посветена на писмените сведения за култови места, разположени в планинските райони на Южна Тракия. В нея е направен преглед на всички известни сведения в изворите за култовите практики на траките. Особено важни, според Д. Байраков, са почерпените данни от различни отдалечени във времето извори за прорицалището на Дионис в Тракия. Той анализира данните за това светилище, както и за други, извлечени от произведения на антични и по-късни автори и се опитва да ги свърже с известното за култовите места в Южна Тракия. На базата на приведените сведения той търси „най-често срещаните преводи-означения на божества и сили, свързани с тракийските и източносредиземноморските култови практики, които са извършвани в планинска среда”.

Информацията за планинските светилища в Южна Тракия, натрупана в резултат от археологически проучвания е анализирана в третата глава. В нея са проследени етапите в развитието на изследванията, свързани с темата, като е направен критичен преглед на постигнатото от българските археолози. Не без основание колегата Байраков е скептичен към възможностите на археологическите разкопки да допринесат за пълното изясняване на характера на проучваните планински обекти. По тази причина често едни изследователи предлагат различна интерпретация на един и същ обект от други. В тази глава докторантът прави опит да приложи спрямо обектите от планинските райони на Южна Тракия „методологията за определяне на ритуалното значение на култовите обекти” и критериите за разпознаването им, представени в първата глава. Следващите части на главата са посветени на изведените характеристики на планинските светилища, разпространението им, топографията и хронологията им. Проследени са локалните особености на култовите места, техния външен облик и вътрешно устройство, съоръжения и находки. Предложена е типология на планинските светилища, като към изградената от М. Домарадски са добавени още две групи обекти – светилища-хероони и зали за угощение. Приведените доводи и посочените примери обаче не са достатъчно убедителни. Не мога да приема, че разкритите под могилни насипи каменни съоръжения с правоъгълен или овален план трябва да се определят като хероони.

Главата за археологическите данни за планинските светилища е най-голяма като обем – почти 100 страници. В нея обаче не е достатъчно задълбочено разгледан въпросът за мястото на култовете места в селищната система. Изказаните тези биха били по-убедителни, ако се

илюстрират с конкретни примери, установени при археологически разкопки, а не само с препратка към каталога.

Четвъртата глава е озаглавена „Обредността в планинските светилища в Южна Тракия“. Тук отново през много по-добре познатите обредни практики в Гърция са потърсени решения за проявите на мистериалната и масовата обредност в Южна Тракия. Подчертана е близостта в култови практики в тези граничещи си територии, ясно доловима в почитта към Орфей, Музей, Аристей, Трофоний, Залмоксис. На базата на писмените сведения и резултатите от археологическите проучвания Д. Байраков стига до извода, че в планините на Южна Тракия е имало светилища, обслужващи само аристократичната върхушка и такива посещавани и почитани от простолюдието (стр. 244). Според моите наблюдения, разкриваните структури и най-вече дарове на проучените култови места, не дават основание да се предполага такова разделение. Друг е въпросът за вътрешната организация на светилищата и ясното обособяване на сакрално и профанно пространство в тях и ограничаването на достъпа до определени места за непосветени.

Заслужава адмирации опитът да се потърсят връзките на тракийската обредна система със съхранени традиционни вярвания и обичаи. Те се проявяват както в топонимичната приемственост, така и в празничната и календарна обредност, в специфични действия, песни и танци. Потърсена е връзката между ритуалите, свързани с почитаните християнски персонажи и античните божества и герои.

Заклучението на дисертацията представлява обобщение на казаното в предишните глави. В него отново са повторени и защитени основните тези на автора, като е посочено, че по-нататъшните изследвания ще дадат възможност да бъдат изяснени много от въпросите, свързани с ролята на планинските светилища в Южна Тракия във формирането на културната идентичност на населението на този район.

В каталога са включени 276 обекта, идентифицирани със сигурност или с определени резерви като планински светилища. Той е разделен на географски принцип, групирането обаче вътре в петте подобласти на обектите по ридове затруднява работата с него. Обектите са представени според наличните данни в публикациите или в АИС АКБ. При внимателен прочит може да се посочат пропуснати обекти или пък такива, включването на които в каталога може да се оспори.

Авторефератът представлява чудесно резюме на работата. В него е очертана нейната структура, като всяка част е изчерпателно представена, включени са научните приноси на изследването и публикациите по темата на автора.

Дисертационният труд на Димитър Байраков е разработен компетентно, а поставените цели са постигнати. Текстът е четивен, изказът премерен с добре овладяна професионална лексика. Установените от мен стилови, технически или правописни грешки са незначителни като брой.

С оглед на казаното по-горе, с пълна убеденост, предлагам на научното жури да присъди научната и образователна степен „доктор“ на Димитър Байраков.

28.04.2015 г.

доц. д-р Георги Нехризов